

ARTYKUŁY

Ewa Białek
Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin
e-mail: e.bialek@poczta.umcs.lublin.pl

Leksykografia przekładowa dla leksykografii jednojęzycznej – o współpracy i współdziałaniu słów kilka

Translational lexicography for monolingual lexicography – on defining cooperation and collaboration

The paper discusses two main issues – firstly, lexemes *сотрудничество* *współpraca* ‘cooperation’, *взаимодествие/вспółdziałanie* ‘collaboration’ in the context of translation and lexicographic description, secondly, the relation between translational lexicography and monolingual lexicography.

Słowa kluczowe: leksykografia, przekład, kolokacje, współdziałanie, współpraca
Key words: lexicography, translation, collocations, collaboration, cooperation

Twierdzenie o przydatności osiągnięć leksykografii jednojęzycznej dla słownikarstwa dwujęzycznego nie jest twierdzeniem apriorycznym, lecz sformułowanym *a posteriori*. W opozycji słowników w postaci *leksykografia jednojęzyczna versus leksykografia dwujęzyczna i przekładowa*¹ to zasadniczo dwa ostatnie typy korzystają z dorobku i rozwiązań metodologicznych lek-

¹ Tradycyjną opozycję tworzy leksykografia jednojęzyczna i dwujęzyczna. Obecnie coraz wyraźniej rozgranicza się leksykografię dwujęzyczną i przekładową, choć w praktyce terminy te często stosowane są wymiennie (podobnie jak para *słownik dwujęzyczny i słownik przekładowy*). Jeśli oprzemy się na rusycystycznej leksykografii krytycznej, rozwijanej od lat osiemdziesiątych, to można powiedzieć, że słownik przekładowy jest odmianą słownika dwujęzycznego, powstałą na drodze rozwoju tradycji słownikarskiej i doskonalenia formy podawczej materiału językowego, podporządkowanej *stricte* tłumaczeniu. Jolanta Mędeńska i Jan Wawrzyńczyk zauważyli kiedyś, że dobry słownik dwujęzyczny to słownik przekładowy właśnie (Mędeńska, Wawrzyńczyk 1992: 9). W tradycyjnych klasyfikacjach, opartych na kryterium liczby języków, obok słownika jednojęzycznego występuje słownik dwujęzyczny, do którego należy funkcja pomocnika w tłumaczeniu i tworzeniu tekstów w obcym języku (Zgusta 1971: 213). W klasyfikacji Lwa W. Szczerby opozycję tworzy słownik ogólny (jednojęzyczny) i przekładowy (dwujęzyczny) – *толковый словарь, переводный словарь* (Щерба 1974: 297–303).

sykografii pierwszego rodzaju. Ponad trzy dekady temu (krytyczną) analizę cech przejętych ze słowników jednojęzycznych przez tradycyjne słowniki dwujęzyczne przeprowadził Jan Wawrzyńczyk (1984: 225–233, zob. także: Wawrzyńczyk 1991: 47–51; Mędelska, Wawrzyńczyk 1992: 11–12; Bartwicka 1999: 108–109). Niepodważalną wartość słowników jednojęzycznych w konstruowaniu leksykonu przybliżającego dwa systemy językowo-kulturowe, dwa wymiary komunikacji instytucjonalnej potwierdzają badania nad projektem leksykograficznym „Dyplomacja i polityka. Rosyjsko-polska sonda słownikowa”². Wiedza utrwalona w leksykografii jednojęzycznej stanowi oparcie dla mikrostruktury tworzonego słownika z terminologią dyplomatyczno-polityczną, to znaczy wspiera analizę tekstowych użyć materii językowej i zestawianie par przekładowych. Ze słowników ogólnych obu języków leksykografowie zwykle korzystają już na etapie kształtowania siatek haseł (hasłowników) wydawnictw dwujęzycznych³, przy czym słowozbiór adekwatny do aktualnych potrzeb komunikacji, poza oparciem tekstowym, najszluszniej jest budować z wykorzystaniem najnowszych i metodologicznie nowatorskich dzieł leksykograficznych (zob. m.in. Kozdra 2017: 214–216; Кульпина, Татаринцов 2017: 229–254).

W niniejszych badaniach wnikamy w relację odwrotną sugerowaną przez tytuł: jak leksykografia przekładowa może służyć leksykografii jednojęzycznej⁴. Oba typy leksykografii są zasilane przez teksty, w tym zebrane w korpusy języków narodowych lub korpusy równoległe. Na korpusach opiera się zwłaszcza nowoczesna leksykografia przekładowa – takie są bieżące trendy w słownikarstwie we wszystkich postępowych ośrodkach leksykograficznych (o nowej frazeografii zob. Добровольский 2015: 23–37). Tekst byłby czymś spajającym oba typy leksykografii, ale też i dzielącym. Jak to rozumieć? Leksykografowie pracujący nad słownikami jednojęzycznymi (rodzimego języka) patrzą na masę tekstów wytworzoną w jednym kodzie i przez pryzmat użytkowników danego języka, są przedstawicielami tej kultury („nasz” język i „nasz” punkt widzenia). Leksykografowie, którzy

² Badania prowadzone przez autorkę tekstu. Artykuł jest częścią teoretycznej obudowy sondy i odnosi się do leksykografii projektującej (zob. Miodunka 1989: 219).

³ W naszym projekcie siatka haseł kształtowana jest w nieco odmienny sposób, a mianowicie na podstawie tekstów. Słowniki jednojęzyczne i dwujęzyczne nie są traktowane jako baza wytycznych na etapie formowania hasłownika (jednostki hasłowe nie są z nich wybierane).

⁴ Myśl ta początkowo była tylko podtytułem w pracy *Z problemów opisu par przekładowych: „Dyplomacja i polityka. Rosyjsko-polska sonda słownikowa”* (Białek 2017: 247–255). Odwrotna zależność okazała się na tyle absorbująca, że zdecydowano o kontynuacji danego kierunku badawczego, a zarazem o pogłębieniu opisu relacji wyrazów *взаимодействие/вспółдziałanie, сотрудничество/вспółпраца*, zarysowanej we wspomnianym tekście (zwłaszcza wątku synonimii).

opracowują słownik dwujęzyczny (lub dwujęzyczny przekładowy), podchodzą do każdego z języków przez pryzmat drugiego, współobecnego w nim, a mówiąc ściślej tego, co łączy, a co dzieli rejestrowane dane językowe, w jaki sposób wszelkie konwergencje i dywergencje odzwierciedlają się w opisie leksykograficznym, wreszcie – patrzą na dwujęzyczne zasoby bezpośrednio przez pryzmat tłumaczenia. Teza o tym, że praca leksykografa „dwujęzycznego” jest bogatsza z tego powodu, byłaby ryzykowna, jednakże obiektywne wydaje się twierdzenie, że porównanie tekstów w dwóch językach wyodrębnia nasze spojrzenie na oba systemy (konfrontacja *swój-obcy*), pogłębia ich rozumienie, a poznanie relacji przekładowych powinno też sprzyjać przełamaniu statycznego stanu opisu czy to w leksykografii jednojęzycznej, czy to dwujęzycznej.

1. Cel badań

Analizie poddaje się, po pierwsze, znaczenia par wyrazów *взаимодействие* i *сотрудничество* (drugiego w mniejszym stopniu), *współdziałanie* i *współpraca* z uwzględnieniem definicji, innych danych słownikowych oraz tekstów, po drugie, relację ekwiwalencji między tymi wyrazami, przypisywaną im przez słowniki dwujęzyczne. Tytułową tezę o wartości ustaleń leksykografii przekładowej dla leksykografii jednojęzycznej oprzemy na założeniu, że w dyskursie dyplomatycznym i publicystycznym zakresy treściowe słów *взаимодействие* i *сотрудничество* wykazują tendencję do zazębiania się. Przedstawienie dowodów na to oznaczałoby, że pożądana jest fragmentaryczna rewizja dotychczasowych danych rosyjskiej leksykografii jednojęzycznej (zwłaszcza na poziomie opisu relacji synonimicznych). Tekstowe potwierdzenie poglądu o bliskości wybranych leksemów przełożyłoby się zarazem na poszerzenie aprobowanych możliwości dla przekładu rosyjsko-polskiego.

2. *Взаимодействие* w świetle leksykografii rosyjskiej

Zapoznanie się z definicjami słownikowymi, formułowanymi na różnych etapach rozwoju praktyki leksykograficznej, jest podstawą następującej obserwacji: stwierdzamy, po pierwsze, raczej ciągłość, schematyczność opisu, po drugie, (w konsekwencji) jego małą precyzyjność z uwagi na nie-liczne ilustracje, także w słownikach najnowszych. Potencjał słowa wydaje się jakby niedoceniony przez leksykografię ogólną, choć leksem wszedł do słownika frekwencyjnego opracowanego na bazie prasy rosyjskiej z lat

dziewięćdziesiątych, a zatem jego częstotliwość w tekstach nie umyka uwadze badaczy. W korpusie prasowym z 1997 r. zanotowano 862 wystąpienia na 15 mln słów, w korpusie czasopisma „Niezawisimaja Gazieta” z lat 1996–2000 zarejestrowano 3668 wystąpień na 35 mln słów, najniższą frekwencję (63 wystąpienia na 1,4 mln słów) odnotowano w korpusie nagłówków prasowych z lat 1991–2000 (СrС 2008: 50)⁵.

W normatywnym słowniku ogólnym Dmitrija N. Uszakowa przedstawiono jedno znaczenie, w tłumaczeniu dosłownym odpowiadają mu ekwiwalenty definicyjne *wzajemna więź, wzajemna zależność* – ‘Взаимная связь, взаимная обусловленность’ (БТСУШ 2014: 66)⁶, rozbudowano je w siedemnastotomowym słowniku z lat pięćdziesiątych, wzbogacając cytatami z przemówień i tekstów z lat 1919–1935 i 1944 – ‘Действие, влияние друг на друга; взаимная связь предметов, явлений, понятий, согласованность действий’ (ССРЛЯ 1951: 270). Fragmenty z tekstów mówią o współdziałaniu wojsk w trakcie działań bojowych, a także wzajemnym oddziaływaniu między ludem a władzą radziecką, światem flory i fauny. W późniejszych słownikach ogólnych definicje są zbliżone, ale oparte już na wyodrębnieniu dwóch grup znaczeniowych – ‘1. Взаимная связь явлений, воздействие различных предметов, явлений и т. п. друг на друга, обусловливающее их изменение; 2. Взаимная поддержка (БТС 2003: 124; ТСРЯ 2008: 87; także НТС 2014: 168). Mimo modyfikacji opisu definicyjnego na tym etapie możliwości leksemu nie wydają się dostatecznie uchwycone, znaczenie drugie ilustruje się wąsko, za pomocą znanego, powtarzającego się przykładu *взаимодействие войск* (jako podstawowy kontekst użycia). Dla znaczenia pierwszego w słowniku pod redakcją Siergieja A. Kuzniecowa podano przykłady m.in. w postaci *взаимодействие человека и среды, взаимодействие спроса и предложения* (interakcja, wzajemne oddziaływanie, więź oparta na obustronnym wpływie). Najnowszy słownik ogólny pod redakcją Walerija W. Morkowkina modernizuje definicję na korzyść. Zmiany wprowadzono w obrębie dotychczasowego znaczenia 2., które tym razem przedstawia się jako podznaczenie – ‘1.1. Согласованность действий, обусловленная взаимной поддержкой’ (БУСРЯ 2016: 102). W opisie definicyjnym podznaczenia odchodzi się od narzucenia rozumienia leksemu *взаимодействие* jako wsparcia, wzajemnej pomocy w stronę uszczegółowienia – zharmonizowanie czy też zintegrowanie działań wynikające ze wspierania się przez strony

⁵ W słowniku frekwencyjnym o objętości 92 mln jednostek, opartym na zasobach Narodowego Korpusu Języka Rosyjskiego, wskaźnik ipm (*instances per million words*) dla leksemu *взаимодействие* wynosi 67.1 (НЧСРЛ 2009).

⁶ Korzystamy ze słownika we współczesnej redakcji, pierwsze wydanie słownika przypada na lata trzydzieste XX w.

(z interpretacją – połączonych wspólnym celem). Jest to zwrot ku definicji ze słownika siedemnastotomowego (ССРЛЯ 1951). Zarysowany artykuł hasłowy, choć zaktualizowany, prezentuje się mniej korzystnie w konfrontacji z innymi hasłami tegoż słownika, zaliczanego do typu leksykografii nowoczesnej, aktywnej, zorientowanej na odbiorcę. Leksem zepchnięto na leksykograficzny margines, a szkoda. Dla porównania – mnóstwo połączeń towarzyszy w nim opisowi słów *поддержка* oraz *сотрудничество* (БУСРЯ 2016: 812, 1149). Naszej hipotezy badawczej o bliskości semantycznej leksemów *взаимодействие*, *сотрудничество* na pierwszy rzut oka nie potwierdza też *Aktywny słownik języka rosyjskiego* (АСРЯ 2014: 98), w którym w ogóle zrezygnowano z dzielenia znaczeń, zaproponowano jedno ogólne ‘Связь объекта А1 и объекта А2, в результате которой они сами меняются’, odpowiadające opisywanemu wzajemnemu oddziaływaniu, interakcji stron. W artykule hasłowym zamieszczono jednakże komentarz, w którego świetle leksem *взаимодействие* może być interpretowany jako wspólne, zintegrowane działanie ludzi podporządkowane osiągnięciu wspólnego celu – ‘Суженные употребления применительно к организованным совокупностям людей в роли А1 и А2, согласованно действующим для достижения общей цели’ (tamże). Zapis⁷ jest zielonym światłem dla popularyzacji sądu o semantycznym zazębieniu się leksemów *взаимодействие* oraz *сотрудничество* i tym samym ich użyć we współczesnych tekstach mówiących o relacjach międzypaństwowych. W hasle *взаимодействие* w słowniku АСРЯ w uzupełnieniach podano też wyraz *кооперация* w charakterze analogu⁸, co wspierałoby tezę o podobieństwie znaczeń współpracy i współdziałania w ruszczyźnie, mimo zdecydowanie odmiennego sposobu definiowania tych leksemów w wymienionych źródłach (por. *сотрудничество* ‘совместная деятельность, участие в общем деле’ (БУСРЯ 2016: 1149). Dotychczasową konwencję opisu przełamuje natomiast nowatorski słownik aktywny łączący cechy słownika ogólnego i pojęciowego, zgodnie z którym *взаимодействие* to działalność ludzi, organizacji, ukierunkowana na osiągnięcie wspólnych celów (ТПСРЯ 2008: 66). Przy konstruowaniu definicji w słowniku odwołano się do bieżących kontekstów funkcjonowania słowa, odświeżono też ilustracje (np. *тесное взаимодействие*)⁹. Zauważmy, że mowa tu już nie

⁷ Dany aspekt znaczeniowy ilustrują przykłady *взаимодействие родов войск* (przykład tradycyjny) oraz *взаимодействие педагогов и родителей*.

⁸ Analogi (analogony) nie spełniają kryteriów kwalifikacyjnych dla typowych blisko-znaczników, np. analogi dla rzeczownika *работа* *то дело, деятельность, занятие* (НОСС 2003: XX, 912).

⁹ W przedmowie do słownika uściślono, że wprowadzane definicje mają charakter kontekstowy (*контекстуальное определение*), oparciem dla sformułowania wyrażenia semantycznego jest typowe otoczenie wyrazowe definiowanej jednostki (tamże: 8).

o obustronnym wsparciu, ale działalności, podobnie jak w definicji leksemu *сотрудничество* ('деятельность' jako wspólny składnik opisu), co stanowi jeden z filarów założenia badawczego.

3. Leksem *взаимодействие* w słownikach dwujęzycznych

Autorzy współczesnych słowników rosyjsko-polskich/polsko-rosyjskich różnej wielkości i typu dość jednomyślnie wskazują jeden tylko ekwiwalent przekładowy jako pasujący do najbardziej typowych bądź najczęstszych zastosowań słowa *взаимодействие*, to *współdziałanie* (Bogusławski 1983: 96; WSRP 1993: 113; NSRPPR 2016: 31, zob. także PSRP 2007: 61; US 2004: 41). W części słowników umieszcza się dwa ekwiwalenty – *współdziałanie* oraz *wzajemne oddziaływanie* (lub *wzajemne oddziaływanie na siebie*) (SDwor 1969: 74; DS 2012: 384; SR 2015: 49). Drugi z nich jako ekwiwalent opisowy (definicyjny) odpowiada znaczeniu, podawanemu w części rosyjskich słowników ogólnych jako pierwsze. W *Podręcznym słowniku rosyjsko-polskim* Dworeckiego użycie pary przekładowej *взаимодействие* i *współdziałanie* zilustrowano przykładem *współdziałanie artylerii z piechotą* (por. ССРЛЯ 1951). Dwa translaty zaproponowano też w jednym ze słowników kieszonkowych, jego autorzy wyłamują się jednak z kontynuowania tradycji – *interakcja*, *współpraca* (SSLing 2014: 31). Pierwszy z nich zastępuje ekwiwalent *wzajemne oddziaływanie*, a drugi – *współdziałanie*. W słowniku nie zdradza się specyfiki podstawy źródłowej¹⁰, można przyjąć, że odmienne ekwiwalenty stanowią najpewniej wynik analizy tekstowych użyć rosyjskiego leksemu. Proponowanie wyrazu *współpraca* jako akceptowalnego odpowiednika jest zgodne z przyjętym w tym opracowaniu punktem widzenia na tekstowe „zachowanie” słowa *взаимодействие*. Jeśli chodzi o dane leksykograficzne z XIX w., to w słowniku Floryana Czeplińskiego, wychodzącym od języka polskiego, w charakterze ekwiwalentu dla słowa *współdziałanie* podaje się *codeйствие* (содействие), co potwierdza semantyczne przyporządkowanie leksemu *взаимодействие* w tradycji rosyjskiej polu znaczeniowemu pomocy i wsparcia (Czepliński 1867: 514; zob. także US 2004: 305). W *Słowniku prawniczym polsko-rosyjskim* w artykule hasłowym z wyrazem *współdziałanie* umieszczono trzy odpowiedniki przewidziane dla różnych kontekstów szczegółowych – *взаимодействие*, *сотрудничество*, *codeйствие* (SPraw

¹⁰ Problem wąskich, ogólnikowych danych o podstawie materiałowej, metodologii badawczej i kryteriach doboru jednostek w przedmowach jest zauważalny nie tylko w kontekście słowników małego formatu (zob. np. Kozdra 2017: 207–208).

1986: 161). Jeszcze jeden dodatkowy odpowiednik, jako alternatywę dla przekazu komponentu znaczenia 'взаимная связь', przynosi Polsko-rosyjski i rosyjsko-polski korpus równoległy – *współdziaływanie*¹¹.

4. *Взаимодействие, сотрудничество* – *współdziałanie, współpraca*

Jeśli chodzi o wewnątrzsystemowe relacje między polskimi jednostkami *współdziałanie* oraz *współpraca*, to traktuje się je jako wyrazy bliskoznaczne (SS 1998: 455; WSWB 2015: 584), do tego szeregu dołącza się także wyrazy *współpracowanie*, *kooperowanie*, *kooperacja*, *kolaboracja* (PSWPZgól 2004: 169). Dane słownikowe sugerują, że w znaczeniach analizowanej pary leksemów oraz motywujących ich czasowników nie ma diametralnej różnicy, która dawałaby wyraźne wytyczne co do ich jednoznacznie odmiennego stosowania, por. *współdziałanie* 'działanie, praca wspólnie z kimś, funkcjonowanie razem z innymi' i *współpraca* 'praca wykonywana wraz z kimś innym; działalność prowadzona w porozumieniu z kimś innym' (PSWPZgól 2004: 169, 177), *współdziałać* 'działać, pracować wspólnie z kim, wspólnie z kim brać udział w jakiejś akcji', *współpracować* 'pracować wspólnie z kimś, brać udział w jakiejś zbiorowej pracy' (SJP 1967: 1324, 1329). Powtarzającym się komponentem ich znaczenia jest 'wspólna praca' i 'pracować wspólnie' (por. dane tekstowe dalej). W teorii synonimów to właśnie przekładalność „na to samo wyrażenie języka semantycznego” jest jednym z kryteriów wyłaniania synonimów całkowitych, aczkolwiek podany wymóg nie obejmuje synonimów częściowych (Apresjan 1980: 283, 286, 301), którymi może być dana para (podobnie i ich rosyjskie odpowiedniki)¹². Subtelną różnicę, ale być może znaczącą dla użyc oba jednostek w tekstach, zawiera definicja z kolejnego źródła leksykograficznego: *współdziałać* 'pracować lub działać, żeby osiągnąć wspólny cel' (cel jako czynnik integrujący, konsolidujący, podobnie jak w komentarzu do definicji leksemu *взаимодействие* według АСРЯ) oraz *współpracować* 'pracować wspólnie z jakąś osobą lub instytucją' (WSJP PAN). Składnik znaczeniowy pomocy, wzajemnego wsparcia akcentuje się w definicji czasownika *współdziałać* – 'działać, pracować

¹¹ Dwutekst literacki: *Они образуют ритм жизни, являя собой взаимодействие двух сущностных ритмов: порядка, предопределенности и – случайностей, необузданной стихии*. [Мужчины, Ерофеев Виктор]; *Tworzą one rytm życia poprzez współdziaływanie dwu rytmów najistotniejszych: rytmu porządku, nieubłaganego losu, i rytmu przypadku, nieujarzmionego żywiołu*. [Мężczyźni, Ерофеев Виктор].

¹² W słownikach ten typ odpowiedników nazywa się ogólnie synonimami (Апресян 1995: 256).

wspólnie z kimś, pomagać komuś w jakiejś działalności' (USJP 2003: 525), co potencjalnie przybliży jego derywat do rosyjskiego leksemu *взаимодействие* pod względem opisu (w ujęciu tradycyjnym). Wszystkie przytoczone treści definicyjne nie upoważniają jednak do zdecydowanego twierdzenia, że współdziałanie sugeruje większą interakcję między stronami zjednoczonymi przez jeden cel, a strony, które są połączone jedynie współpracą (na zasadzie porozumienia stron), stykają się w jakimś obszarze swojej działalności, przy czym cel dla każdej z tych stron może być inny, własny. Tej wiedzy mogą dostarczyć teksty.

Interesujące w aspekcie porównawczym wydaje się to, że rosyjska leksykografia nie stwierdza jednoznacznie synonimicznego statusu rzeczowników *взаимодействие* oraz *сотрудничество*. W АСРЯ (2014: 98) podaje się synonimy nierelevantne dla badanego aspektu znaczeniowego (*взаимопроникновение, взаимовлияние*), obu leksemów brak w БТСС (2008), НОСС (2003) – opisowych słownikach synonimów nowego typu. Słownik semantyczny kontynuuje rozgraniczenie wyrazów *взаимодействие* i *сотрудничество*, aczkolwiek oba mieszczą się we wspólnym (a przy tym bardzo szerokim) polu semantycznym odnoszącym się do społecznych relacji i więzi, czynności im podporządkowanym. Pierwszy zaliczono do klasy wyrazów o szczegółowym znaczeniu pomocy i wsparcia, np. *взаимопомощь, выручка, поддержка, помощь, покровительство, содействие*, drugi ulokowano w jednym zbiorze z wyrazami *взаимоотношение, сношение, членство, узы, участие*, tę grupę określono nieprecyzyjnym mianem nominacji ogólnych (PCC 2003: 493, 498)¹³. W innych źródłach za synonimiczne uznaje się natomiast leksemu *сотрудничество, поддержка, помощь, содействие*, zatem obie klasy semantyczne krzyżują się (CPC 2002 (1999)), zob. także БССиА (2016: 419)¹⁴. Z komparacji definicji źródeł rosyjskich i polskich wynika, że słowa *взаимодействие* oraz *współdziałanie*, choć to ekwiwalenty regularne (stałe, słownikowe), postrzegane są i opisywane dość niejednolicie, zwłaszcza na gruncie rosyjskim (harmonia działań i obustronne wsparcie z jednej strony oraz wspólnota działania z drugiej). Powtórzmy, że cel jest komponentem opisu definicyjnego dla rosyjskiego rzeczownika *взаимодействие* (АСРЯ,

¹³ W powyższym źródle znaczenie leksemu *взаимодействие* zilustrowano nowszym przykładem – *Успех благодаря взаимодействию партнёров*, który pokazuje szersze pole do użytkowania wyrazu (nie tylko kontekst militarny), definicja jego znaczenia skupia się na wzajemnym, wspólnym, zgodnym działaniu, dodajmy też, iż wspólne działania leżą u podstaw definicji leksemu *сотрудничество* w tymże słowniku.

¹⁴ W spisach bliskoznaczników z omawianych prac pominięto leksem *взаимодействие*, nie notuje go też słownik łączliwości wyrazowej СССРЯ (2002), co wskazuje na pewną marginalizację danego nośnika znaczenia (również nie wszystkie polskie słowniki ogólne rejestrują jego odpowiednik *współdziałanie* jako samodzielne hasło).

ТИЦРЯ), a także polskiego czasownika *współdziałać* (WSJP PAN), *współdziałanie* jako jego derywat te cechy powinno przejmować.

5. Konwergencje i dywergencje w świetle tekstów

W rosyjskich tekstach (2000–2017)¹⁵, naświetlających kulisy stosunków dwustronnych i wielostronnych między Rosją a jej partnerami, uderza obecność bardzo zbliżonych schematów operowania słowami *взаимодействие* i *сотрудничество*. Mimo braku namacalnego dowodu leksykograficznego w postaci rejestracji na liście synonimów, potwierdzającej ich zakładane podobieństwo, odnosimy nieodparte wrażenie, że wyrazy te mają integralną część wspólną, która w użyciu praktycznym przekłada się na analogiczne wzorce kolokacyjne i która wpływa też na umieszczanie owych jednostek w identycznych zdaniach w tekstach pisanych według określonego wzorca gatunkowego. W ocenie semantyki analizowanych leksemów rosyjskich rangę dowodową mogą mieć właśnie te paralele w ich użyciu tekstowym. W zasobach rosyjskiego MSZ prześledzono blisko 15% dostępnych tekstów dla każdego z rzeczowników¹⁶ (*взаимодействие* – odnotowano ok. 13 tys. wystąpień, *сотрудничество* – ok. 19 tys. wystąpień), dodatkowe eksploracje przeprowadzono na stronie administracji prezydenta Rosji (150 tekstów)¹⁷. W zbiorach tekstowych dla wyrazów *взаимодействие*, *сотрудничество* odnotowano jednakowe wzorce łączliwości leksykalnej, co może być jednym z argumentów przemawiających na korzyść ich zbieżności znaczeniowej na poziomie języka. Tę opinię wspiera to, że komponenty bazowe połączeń, tzw. ośrodki kolokacji, będące składnikami jednego pola znaczeniowego, cechują się zdolnością do łączenia się z identycznymi kolokatami (zob. m.in. Białek 2005: 71). Badania nad synonimicznymi środkami języka dowiodły, że łączliwość semantyczna, leksykalna oraz morfo-syntaktyczna bliskoznaczników może być zbieżna, w tym całkowicie pokrywająca się, inkluzyjna oraz krzyżująca (Apresjan 1980: 295)¹⁸. Oto przykłady wyrazów towarzyszących zarówno jednostce *сотрудничество*, jak i *взаимодействие*:

¹⁵ Podstawę materiałową dla danego projektu leksykograficznego stanowi literatura przedmiotu w obu językach, dostępne dwuteksty dokumentów dwu- i wielostronnych, jednojęzyczne teksty ze stron rządowych, dodatkowo korpusy narodowe i wyselekcjonowane artykuły z reprezentatywnych źródeł prasowych.

¹⁶ W zebranym zbiorze 70% tekstów to komunikaty dla mediów dotyczące polityki zagranicznej.

¹⁷ Dane pochodzą z lutego 2017 r.

¹⁸ Ale możliwe są i przypadki braku wśród synonimów leksykalnych wspólnych modeli łączliwości (tamże; zob. także HOCC 2003: XVIII, XIX).

przymiotniki: *активное, взаимовыгодное, всестороннее, дальнейшее, двустороннее, деловое, добрососедское, конструктивное, международное, межрегиональное, многоплановое, многостороннее, плодотворное, политическое, практическое, приграничное, региональное, тесное, экономическое, эффективное, широкое;*

rzeczowniki: *активизация, восстановление, налаживание, наращивание, продолжение, развитие, расширение, углубление, укрепление; направление, перспективы, состояние, сферы;*

czasowniki: *наращивать, развивать, укреплять* i in.

Na podstawie badanego wycinka materiału (określony zbiór tekstów i typ dyskursu) z dużą pewnością można mówić o przecinaniu się wzorców kolokacyjnych (modeli łączliwości leksykalnej). Analiza zaś tekstów z innych obszarów tematycznych pomogłaby wskazać lub wykluczyć zbieżność całkowitą na poziomie walencji¹⁹.

Oba wyrazy umieszczane są w zdaniach o niemalże identycznej, a przy tym dość schematycznej strukturze i treści, współtworzących komunikaty, deklaracje, umowy, a ponieważ ramy czasowe, w których powstawały analizowane teksty, są rozciągnięte (teksty MSZ z kilkunastu lat), ponadto teksty pochodzą z różnych źródeł (MSZ, Kreml), taki stan rzeczy raczej nie może być dziełem przypadku, a tym bardziej efektem pracy tego samego zespołu, np. biura rzecznika prasowego. Por.:

a) *обсудить состояние и перспективы (аспекты, вопросы) какого-л. сотрудничества, взаимодействия*

Стороны предметно обсудили состояние и перспективы двустороннего **сотрудничества**. (МИД, 31.05.00); Стороны подробно обсудили нынешнее состояние и перспективы **взаимодействия** между Россией и Евросоюзом. (МИД, 30.11.16); В ходе беседы обсуждены состояние и перспективы российско-болгарского **взаимодействия** в различных сферах, [...]. (МИД, 27.04.12)

b) *наращивать сотрудничество, взаимодействие*

Министры договорились наращивать **сотрудничество** в рамках «большой восьмерки», [...]. (МИД, 08.01.03); Стороны будут наращивать **взаимодействие** по проблемам охраны окружающей среды на региональном и глобальном уровнях. (Кремль: МИД, 03.03.03); Вместе с тем Россия продолжает наращивать **взаимодействие** с зарубежными странами в военно-технической области. (Кремль, 26.10.15)

¹⁹ Na marginesie warto dodać, że oba słowa *взаимодействие* i *сотрудничество* są komponentami nominacji struktur organizacyjnych oraz dokumentów (nazwy rodzime i tłumaczone), np.: *Шанхайская организация сотрудничества, Российско-Польская межправительственная комиссия по экономическому сотрудничеству, Договор о дружбе и сотрудничестве, Совет по взаимодействию с религиозными объединениями, Консультативный совет по взаимодействию Евразийской экономической комиссии.*

с) *состоялся обмен мнениями по вопросам сотрудничества, взаимодействия*

В ходе беседы состоялся обмен мнениями по вопросам **сотрудничества** двух стран в ООН, [...]. (МИД, 24.03.16); Состоялся обмен мнениями по актуальным вопросам **взаимодействия** в рамках Совета Россия-НАТО [...]. (МИД, 14.02.12); В ходе разговора Владимира Путина с Вернером Файманом состоялся обмен мнениями по вопросам **взаимодействия** в энергетической сфере, [...]. (Кремль, 09.12.14)

Zdania niosą treści ogólne na tyle, że semantyczne upodobnienie się słowa *взаимодействие* do słowa *сотрудничество* w ich granicach wydaje się dość realne, można postrzegać je jako bliskoznaczniki, analogicznie do polskiej pary. W wybranych kontekstach w znaczeniu pierwszego z nich nie aktywizuje się jednoznacznie czynnik wzajemnego wsparcia, podkreślanego w rosyjskiej definicji, a także integrującego działania celu (z którym wspieranie się przez strony jest sprzężone), z czego można wyprowadzić wnioski o wysokim prawdopodobieństwie wymienności danych jednostek w szablonych zdaniach, bez znaczącej zmiany sensu dla całości wypowiedzi. Co istotne, skoro synonimia wyrazów *вспóлдіаіаііе* i *вспóлдіаіа* jest w polszczyźnie poświadczona, to teoretycznie do każdego ze zdań z rzeczownikiem *взаимодействие* jako jednostką przekładu (tłumaczenia)²⁰, realizującym ogólne znaczenie zgodnego współuczestniczenia w czynności, można wprowadzić odpowiednik, do tej pory nierejestrowany na szeroką skalę, czyli słowo *вспóлдіаіа*, licząc się jednak z tym, że ich znaczenia nie są w pełni tożsame, a każdy konkretny kontekst językowy oraz sytuacyjny (połączenie wyrazowe, zdanie, akapit) uruchamia ich znaczenia realne, szczegółowe, zezwala lub blokuje użycie²¹. Taką aktualizację pokazuje zdanie trzecie z grupy a), w którym wyraz *взаимодействие* w otoczeniu przymiotników derywowanych od toponimów można tłumaczyć dwojako: a) z zastosowaniem ekwiwalentu słownikowego, jako *вспóлдіаіаііе*, i z powieleniem struktury połączenia, np. *вспóлдіаіаііе росыјско-булгарские*, z możliwą transformacją gramatyczną także jako *вспóлдіаіаііе Росји и Булгарии*, b) jako *вспóлдіаіа* (*вспóлдіаіа росыјско-булгарска*) – takie postępowanie przy przekładzie można z kolei oprzeć aż na trzech czynnikach. Po pierwsze, to postrzeganie znaczenia słowa *взаимодействие* w kategoriach wspólnej działalności – długofalowej pracy, bez wyraźnego podporządkowania celowi (ten odbiór może być jednak indywidualny, subiektywny, odbiór z perspektywy każdego odrębnego tłumacza,

²⁰ Nośnik sensu, odcinek podlegający tłumaczeniu.

²¹ W naturze synonimów, zdaniem uczonych, założona jest odmienność (diferencja semantyczna, stylistyczna): „что же, да не то же», т. е. два слова, совпадая в одном, расходятся в другом» (Реформатский 1996 (1967): 53).

co nieco siłę danego czynnika jako czynnika obiektywnego osłabia, ale nie neguje, wszak element indywidualnego spojrzenia na tekst jest w procesie tłumaczenia założony). Po drugie, to utrwalone wzorce kolokacyjne – przymiotniki tworzone od nazw geograficznych w polskich tekstach zwyczajowo towarzyszą słowu *współpraca*, połączenie *współdziałanie rosyjsko-bułgarskie* można postrzegać jako mniej typowe, rzadsze, choć realne (por. dalej)²². Po trzecie, nie bez znaczenia jest różnicująca polskie odpowiedniki frekwencja, wpływająca na odbiór połączeń wyrazowych z oboma rzeczownikami jako bazami. Zespół badaczy polonistów wykazał dość dużą przepaść, dzielącą je w tekstach: wystąpienia wyrazu *współpraca* sięgają „Okolo 180 na milion słów”, podczas gdy drugiego zaledwie „Okolo 15 na milion słów” (Approval). Powyższe dane kwantytatywne mogą sugerować, że konteksty użycia rzeczownika *współdziałanie* zostają niejako wchłonięte przez konteksty dla wyrazu *współpraca*, zachowując swoją autonomię w wyznaczonych okolicznościach językowych (brak określnika lub określenie wartościujące, działanie celem realizacji, osiągnięcia czegoś, por. niżej).

Co istotnego do charakterystyki polskich ekwiwalentów wnoszą teksty ze stron instytucjonalnych?²³ Dla kolokatów rzeczownika *współpraca* nie ma ograniczeń, to przymiotniki relacyjne i jakościowe (*dwustronna, europejska, instytucjonalna, kulturalna, międzyrządowa, ministerialna, przygraniczna, regionalna, strategiczna, wojskowa; bliska, dobra, ożywiona, partnerska, pogłębiona, ścisła*, zob. także łączliwość według SDS 2006: 352), z 200 polskich tekstów pozyskano ok. 60 różnych przydawek obu typów przymiotników (bez wyraźnej przewagi dla jednego z nich, w dość równych proporcjach). Słowo *współdziałanie* częściej występuje w izolacji, rozumianej tu jako brak przydawki przymiotnej, co wydaje się dość znamienne (np. w próbie stu tekstów takie wystąpienia stanowią ok. 70%, obserwację potwierdzają też wyniki NKJP)²⁴. Jeśli towarzyszą mu przymiotniki, to są to przydawki jakościowe (*bliższe, dalsze, dobre, ścisłe, pełne, harmonijne, umiejętne, efektywne*) – wyekscerpowano ok. 20 określeń wartościujących, sporadyczne są przymiotniki

²² Rolę czynnika uzualnego podkreślamy także w pracy: Białek 2017. Na preferencje kontekstowe synonimów, istotne dla ich opisu w słowniku, zwraca uwagę Jurij Apresjan (Апресян 1995: 247).

²³ Użycie wyrazów *współdziałanie* i *współpraca* obserwowano w tekstach z polskich stron rządowych. Dla potrzeb badawczych przeanalizowano łącznie 200 tekstów – sto ze strony prezydenta RP oraz sto ze strony MSZ (dysproporcja między pozyskanymi zasobami polskimi i rosyjskimi jest duża). W próbie pierwszej odnotowano 400 użyć słowa *współpraca* i 140 użyć słowa *współdziałanie*.

²⁴ Pozyskano ok. tysiąc tekstów z wyrazem *współdziałanie* (wynik łączny dla całości znaczeń), w tych konkordancjach jego wystąpienia z przydawką stanowią niewielki odsetek, ok. 2% (IPI PAN NKJP).

relacyjne (to zaledwie kilka przydawek – *gospodarcze, polityczne, unijne, wojskowe*), bardzo rzadkie odtoponimiczne (np. *współdziałanie polsko-słowackie*). Uzupełnijmy, że wyniki badań w ramach językoznawczego projektu Approval nie przekreślają szans wyrazu *współdziałanie* na wchodzenie w związek zgody z przymiotnikami relacyjnymi (w spisie Approval podane są jednak tylko dwa przykłady – *współdziałanie polityczne, gospodarcze*), również w zasobach NKJP brak potwierdzeń dla aktywnego łączenia się słowa *współdziałanie* z przymiotnikami relacyjnymi (wyszukiwarka IPI PAN oraz Pelcra dla NKJP), przy czym w tych samych zasobach kolokacje ze słowem *współpraca* są wyraźnie liczniejsze i zróżnicowane. Ogólnie lista przymiotników towarzyszących wyrazowi *współpraca* przecina się z listą kolokatów dla słów *взаимодѣйствиe* i *сотрудничествo* – ocena jakościowa, uwzględniająca przebieg, skutki, zaangażowanie w działania (*efektywna, owocna, ścisła*), wymiar czasowy (*wieloletnia*), dziedzina (*polityczna*). Nie bez znaczenia jest to, że w rosyjsko-polskiej parze ekwiwalentów stałych *взаимодѣйствиe* i *współdziałanie* na poziomie ich aktywności, zdolności do tworzenia kolokacji wyróżnia się pierwszy z nich – w rosyjskim wyrazie nie stwierdzono tak wyraźnych preferencji łączliwościowych jak w przypadku jego polskiego odpowiednika, dla którego izolowane wystąpienia wydają się częstsze, a określenia jakościowe preferowane bardziej niż relacyjne (co jest potencjalną determinantą w przekładzie). Uwzględniając wydobyte dane, można mówić o zbieżności wzorców kolokacyjnych przede wszystkim w wyrazach *взаимодѣйствиe*, *сотрудничествo* oraz *współpraca* (por. profile kolokacyjne: Hebal-Jeziarska 2013: 26).

W celu wyodrębniania par ekwiwalentów przekładowych (zasadniczo terminów) od lat dziewięćdziesiątych prowadzi się zaawansowane eksploatacje na zbiorach jednojęzycznych, grupowanych na zasadzie odrębnych korpusów tekstów, a także właściwych korpusach tekstów dwujęzycznych (nie tłumaczonych) generowanych przez systemy informatyczne²⁵ według metodologii *context-based analysis* (m.in. Koehn, Knight 2002: 10²⁶; Morin, Daille, Takeuchi, Kageura 2007; Hazem, Morin 2016). Ocenie podlega naj-

²⁵ Teksty paralelne w artykule są rozumiane jako teksty w dwóch językach i traktujące o podobnych wątkach, reprezentujące analogiczne oraz porównywalne gatunki. W bogatej anglojęzycznej literaturze przedmiotu, tworzonej w różnych częściach globu, nazywa się je zarówno *parallel texts*, jak i *non-parallel texts (corpora)* (zob. Hartmann 1994; Rapp 1995; Fung, McKeown 1997), odpowiada im także termin *comparable texts (corpora)* (Morin, Daille 2008, o typach korpusów zob. także: Biel 2015: 21–22).

²⁶ W pracy Koehna i Knighta w celu identyfikacji par ekwiwalentów zaproponowano wykorzystanie pięciu kluczy, jednym z nich jest otoczenie wyrazowe właśnie – wyrazy identyczne (*identical words*), podobna wymowa (*similar spelling*), kontekst (*context*), podobieństwo (*similarity*), frekwencja (*frequency*).

blizsze otoczenie leksykalne jednostek (np. dwa wyrazy poprzedzające i dwa wyrazy następujące po danej jednostce). Przyjmuje się, że wyrazy, które są wobec siebie ekwiwalentne, funkcjonują w podobnych kontekstach leksykalnych w obu językach, np. *Wirtschaft* i *Wachstum* oraz *economy* i *growth* (Koehn, Knight 2002: 10). Prowadzone badanie obrazuje fakultatywne zastosowanie powyższej metodologii – poza analizą konfrontatywną jednostek z dwóch systemów (*взаимодѣйствие/współdziałanie*) podjęto również próbę ogólnej oceny bliskości znaczeń wyrazów z jednego systemu językowego w sposób analogiczny do ustalania par ekwiwalentów dwujęzycznych, a więc poprzez zebranie i analizę kolokatów (kolokaty traktowane są jako otoczenie kontekstowe).

A co wynika z analizy użyć obu rosyjskich i polskich wyrazów przy ich równoległym wystąpieniu w tekście, w tym w bezpośrednim sąsiedztwie? Obserwacje odnoszące się do tych sytuacji nie są jednolite: stwierdza się i względną bliskoznaczność obu słów (na podstawie ich substytucji w tekstach, np. *współpraca NATO-UE, współdziałanie Sojuszu i Wspólnoty*), i ich dyferencjację, a ściślej mówiąc hierarchizację – współpraca wydaje się czymś szerszym, ogólnym kierunkiem lub kompleksem działań, współdziałanie zaś można odbierać jako działanie węższe, konkretne, podporządkowane współpracy (współdziałanie jako jej część, np. *współdziałanie w pogłębianiu współpracy*) i wyznaczonemu celowi²⁷, aczkolwiek i w kontekście współpracy podaje się przecież cel (*na rzecz czegoś*). Wspólne dla użyć obu przykładów w tekstach jest wskazywanie na dziedzinę, sferę (*w zakresie, w dziedzinie*) oraz strony działań. Zwłaszcza w tekstach rosyjskich nie dostrzega się wyraźnych dysonansów użycia. Pojmowanie współdziałania w kategoriach konkretnych kroków może tłumaczyć tendencję do częstszego dookreślenia danego leksemu na gruncie polszczyzny przez słowa wartościujące (*solidarne*) anizeli przydawki rodzajowe (*unijne*).

Zaproponowano dwie podstawowe interpretacje użyć badanych jednostek: a) współpraca rozumiana jako wspólna działalność (kompleks działań), współdziałanie – konkretne działania oparte na wzajemnej pomocy i wspólnym celu (wyraz *współdziałanie* w postpozycji w parze, dookreśla intencje nadawcy); współpraca i współdziałanie jako nominacje szeregowe (kolekcje):

---

²⁷ Daną uwagę można oprzeć na postrzeganiu pracy jako zespołu czynności wielokierunkowych, a działania jako czynności jednokierunkowej. Taki obraz leksemu buduje też fragment z rosyjskiej ustawy federalnej „O policji” z 2011 r. (z nowelizacją z 2016 r., art. 10): *współdziałanie (взаимодѣйствие)* oraz *wsparcie, pomoc (codejctwie)* są elementami ogólnej współpracy (*сотрудничество*) organów, instytucji, obywateli.

Среди прочего рассматривались возможные варианты российско-китайского **сотрудничества и взаимодействия**. (МИД, 23.05.00); В Москве с удовлетворением отмечают активизацию конструктивного диалога, направленного на расширение российско-американского **сотрудничества и взаимодействия** по всему спектру наших отношений. (МИД, 24.08.01); W dziedzinie **współpracy** służb informacyjnych musimy ułatwić wzajemne kontakty oraz **współdziałanie**. (Prez., 06.11.01); W 2002 r. polsko-amerykańska **współpraca** polityczna będzie w dużej mierze podporządkowana realizacji zadań wynikających ze **współdziałania** obu państw w ramach koalicji antyterrorystycznej. (MSZ, 2002); Wiele korzyści płynie również z naszej **współpracy** wojskowej, z **współdziałania** na wypadek sytuacji kryzysowych, wspólnej walki z terroryzmem i ze zorganizowaną przestępczością. (Prez., 12.11.03)

b) **współpraca i współdziałanie** jako potencjalne i wymienne bliskoznaczniki:

В ходе беседы было выражено удовлетворение устойчивым поступательным развитием российско-иранского **сотрудничества**, уровнем двустороннего **взаимодействия** в ООН и других международных организациях. (МИД, 28.06.01); Стороны продолжают **сотрудничество** в обеспечении поставок [...]. Стороны будут наращивать **взаимодействие** по проблемам охраны окружающей среды на региональном и глобальном уровнях. (Кремлин: МИД, 03.03.03); Проанализированы вопросы двустороннего **сотрудничества**, включая политдиалог, [...] затронута тематика российско-уругвайского **взаимодействия** на международной арене, [...]. (МИД, 06.02.17); Pragnąc dobrze wykorzystać dorobek naszego dotychczasowego **współdziałania**, umocnić regionalną solidarność, wystąpiłem w ubiegłym roku w Rydze z inicjatywą nowej, szerokiej płaszczyzny **współpracy** państw naszego regionu. (Prez, 04.03.03); **Współpraca** dwustronna, w tym ekonomiczna, **współdziałanie** w ramach formatu 16 + 1 (Europy Środkowo-Wschodniej i Chin) oraz w regionie Morza Bałtyckiego były tematem poniedziałkowych konsultacji podsekretarz stanu w MSZ [...]. (MSZ, 11.01.16)

6. Podsumowanie

Opracowane na potrzeby sondy pomocnicze korpusy z tekstami w języku rosyjskim i polskim (mocno różniące się liczebnie) są zbyt małe (zwłaszcza w części polskiej), by na ich podstawie formułować kategorię sądów, pozwalają jednak dostrzegać paralele i kontrasty, a także budować hipotezy do skutecznej weryfikacji na liczniejszych zasobach tekstowych. Wynikiem badań, dotyczącym problematyki leksykografii jednojęzycznej, jest odnotowanie wymienności pary wyrazów rosyjskich *взаимодействие* i *сотрудничество* w zdaniach szablonowych, tworzących zwłaszcza oficjalne komunikaty prasowe (ta substytucyjna swoboda może być jednak ograniczona w innych tekstach i dyskursach). Obserwację można uznać za zaskakującą, jeśli powyższe dane tekstowe zestawimy ze wskazaniami znakomitej większości rosyjskich słowników ogólnych, które już na poziomie opisu zawężają

bliskoznaczność badanych leksemów, w przeciwieństwie do ustaleń leksykografii polskiej na temat ich odpowiedników. Teksty odsłoniły analogie w funkcjonowaniu rosyjskich i polskich par rzeczowników, co przy założeniu możliwych paraleli w językach pokrewnych utwierdza w przekonaniu o semantycznej zbieżności wyrazów *взаимодействие* i *компьютерчество* (większej niż sama przynależność do wspólnego pola znaczeniowego), mimo braku, jak do tej pory, jednoznacznego leksykograficznego fundamentu dla tej konkluzji. W kontekście polskiej pary należy podkreślić wyższą frekwencję leksemu *współpraca* oraz tendencję do użycia izolowanego lub z określeniem jakościowym wyrazu *współdziałanie*. Przeanalizowane fakty językowe pozwalają podtrzymać opinię o jednotorowości definicji leksemu *взаимодействие* w słownikach rosyjskich (z nielicznymi wyjątkami), a także propozycję korzystania z rzeczownika *współpraca* jako jego drugiego translatu przy tłumaczeniu na język polski. Dla właściwego operowania nim w charakterze ekwiwalentu, odnotujmy, istotny jest kontekst użycia translantu – kontekst rozumiany jako ogólne tło tekstowe, w którym może występować także bliskoznacznik *компьютерчество/взаимодействие*, a także bezpośrednie otoczenie wyrazowe (kolokacja i inne towarzyszące jej środki językowe). Dla przekładu dokonywanego z języka rosyjskiego na język polski nie bez znaczenia pozostaje frekwencja wyrazów *współpraca* oraz *współdziałanie*, determinująca preferencje użytkowników języka, w tym i tłumaczy. Potrzebne wydają się dalsze, pogłębione badania nad semantyką obu par wyrazowych w oficjalnej odmianie języka, także w ujęciu komparatywnym. Teksty, gromadzone dla celów realizowanego przedsięwzięcia z zakresu leksykografii przekładowej, wykazały szeroką łączliwość leksemu rzeczownika *взаимодействие*. Nie jest ona eksponowana w słownikach ogólnych zadowalająco, co obniża rangę wyrazu jako aktywnego składnika komunikacji²⁸. Treści definicyjne leksemu wyznaczają kierunek interpretacji jego użycia tekstowych. Postawmy pytanie, czy w przypadku dużego rozdzwiewu między tekstem a słownikiem, jako efektu definicyjnego tradycyjalizmu, ów kontrast przez użytkowników języka bywa rejestrowany. Rozważania zakończymy wskazówkami dla leksykografii jednojęzycznej – celowa wydaje się dalsza refleksja nad sposobem definiowania leksemu *взаимодействие* (za trafną uznamy definicję kontekstową), doбором ilustracji, rzutuujących przecież na perspektywę odbioru wyrazu, konieczne jest też opracowanie szczegółowszego wykazu najczęstszych kolokatów, który mógłby zasilić słowniki łączliwości, a także ujęcie słowa w słownikach synonimów.

²⁸ Luki ilustracyjne w słownikach wiążą się też z oczywistymi ograniczeniami prezentacji wiedzy językowej, liczebność przykładów i ich rodzaj zależą po części od typu leksykografii: opisowa, normatywna, aktywna.

Słowniki

- Bogusławski A.: *Ilustrowany słownik rosyjsko-polski, polsko-rosyjski*. T. I. Warszawa 1983.
- Czepieliński F.: *Słownik polsko-rosyjski administracyjno-sądowo-techniczny, z tabelą synonimiczną rang i stopni. Словарь польско-русский административно-судебно-технической, с синонимической таблицей Российской чиновъ и степеней*. Ułożył tłumacz Banku Polskiego. Warszawa 1867.
- DS – Kuratczyk M., Lubocha-Kruglik J., Skupińska-Dybek E., Zobek T.: *Duży słownik polsko-rosyjski, rosyjsko-polski*. Pod red. N. Celer. Warszawa 2012.
- NSRPPR – Wawrzyńczyk J., Bartwicka H., Kulpina V., Małek E.: *Nowy słownik rosyjsko-polski, polsko-rosyjski*. Pod red. nauk. J. Wawrzyńczyka. Warszawa 2016.
- PSRP – Styrpuła R.: *Podręczny słownik rosyjsko-polski. Настольный русско-польский словарь*. Warszawa 2007.
- PSWPZgół – *Praktyczny słownik współczesnej polszczyzny*. Pod red. H. Zgólkowej. T. 46. Poznań 2004.
- SDS – Bańko M.: *Słownik dobrego stylu, czyli wyrazy, które się lubią*. Warszawa 2006.
- SDwor – *Настольный русско-польский словарь. Podręczny słownik rosyjsko-polski*. Pod red. J.H. Dworeckiego. Warszawa 1969.
- SJP – *Słownik języka polskiego*. Red. nac. W. Doroszewski. T. IX. T–Wyf. Warszawa 1967.
- SPraw – *Słownik prawniczy polsko-rosyjski*. Przekł. i red. J. Wiktorow. Wrocław 1986.
- SR – Cieśla M.: *Słownik rosyjsko-polski, polsko-rosyjski*. Pod red. N. Celer. Ożarów Mazowiecki 2015.
- SS – Kurzowa Z., Kubiszyn-Mędrala Z., Skarżyński M., Winiarska J.: *Słownik synonimów*. Pod red. nauk. Z. Kurzowej. Warszawa 1998.
- SSLing – *Sprytne słownik rosyjsko-polski i polsko-rosyjski*. Kraków 2014.
- US – Świętochowska I.R.: *Uniwersalny słownik rosyjsko-polski i polsko-rosyjski. Универсальный русско-польский и польско-русский словарь*. Warszawa 2004.
- USJP – *Uniwersalny słownik języka polskiego*. Pod red. S. Dubisza. T. 4. T–Z. Warszawa 2003.
- WSJP PAN – *Wielki słownik języka polskiego PAN*. Online <<http://wsjp.pl/>> dostęp: 10.02.2017.
- WSRP – Mirowicz A., Dulewiczowa I., Grek-Pabisowa I., Maryniakowa I.: *Wielki słownik rosyjsko-polski*. T. 1. A–O. T. 2. П–Я. Warszawa 1993.
- WSWB – Latusek A., Pilarski P.: *Wielki słownik wyrazów bliskoznacznych*. Pod red. M. Tomczyk. Kraków 2015.
- АСРЯ – *Активный словарь русского языка*. Отв. ред. Ю.Д. Апресян. Т. 2. В–Г. Москва 2014.
- БССиА – *Большой словарь синонимов и антонимов русского языка*. Сост. Н.И. Шильнова. Москва 2016.
- БТС – *Большой толковый словарь русского языка*. Глав. ред. С.А. Кузнецов. Санкт-Петербург 2003.
- БТСС – *Большой толковый словарь синонимов русской речи*. Под ред. Л.Г. Бабенко. Москва 2008.
- БТСУш – Ушаков Д.Н.: *Большой толковый словарь русского языка. Современная редакция*. Москва 2014.
- БУСРЯ – Морковкин В.В., Богачёва Г.Ф., Луцкая Н.М.: *Большой универсальный словарь русского языка*. Под ред. В.В. Морковкина. Москва 2016.
- НОСС – *Новый объяснительный словарь синонимов русского языка*. Под общ. рук. Ю.Д. Апресяна, 2-е изд., испр. и доп. Москва–Вена 2003.
- НТС – *Новый толковый словарь современного русского литературного языка с расширенными сведениями о слове*. Сост. А.С. Белоусова, Л.А. Григорович, Е.С. Копорская и др. Т. 1 А–О. Москва 2014.

- НЧСРЛ – Ляшевская О.Н., Шаров С.А.: *Новый частотный словарь современного русского языка (на материалах Национального корпуса русского языка)*. Москва 2009. Online <<http://dict.ruslang.ru/freq.php>> dostęp: 10.02.2017.
- РСС – *Русский семантический словарь*. Под общ. ред. Н.Ю. Шведовой. Т. III. Москва 2003.
- СРС – Абрамов Н.: *Словарь русских синонимов и сходных по смыслу выражений*. Москва 2002 (1999). Электронная версия, «ГРАМОТА.РУ».
- ССРЛЯ – *Словарь современного русского литературного языка: В 17 т. Т. 2 В*. Москва–Ленинград 1950–1965.
- СССРЯ – *Словарь сочетаемости слов русского языка*. Под ред. П.Н. Денисова, В.В. Морковкина. Москва 2002.
- СтС – Шайкевич А.Я., Андриющенко В.М., Ребечкая Н.А.: *Статистический словарь языка русской газеты (1990-е годы)*. Т. 1. Москва 2008.
- ТПСРЯ – Шушков А.А.: *Толково-понятийный словарь русского языка*. Москва 2008.
- ТСРЯ – *Толковый словарь русского языка с включением сведений о происхождении слов*. Отв. ред. Н.Ю. Шведова. Москва 2008.

Literatura

- Apresjan J.D. (1980): *Semantyka leksykalna. Synonimiczne środki języka*. Przel. Z. Kozłowska, A. Markowski. Wrocław.
- Bartwicka H. (1999): *Analiza semowa jako instrument doboru ekwiwalentów w słowniku dwujęzycznym*. „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Bydgoszczy. Studia Filologiczne”, z. 45, Filologia Rosyjska (19), s. 107–115.
- Bialek E. (2005): *Kolokacja jako jednostka przekładu z języka rosyjskiego na język polski*. Rozprawa doktorska napisana pod kierunkiem Romana Lewickiego (praca niepublikowana). Lublin.
- Bialek E. (2017): *Z problemów opisu par przekładowych: „Dyplomacja i polityka. Rosyjsko-polska sonda słownikowa”*. [W:] *Język rosyjski XXI wieku. Źródła i perspektywy. Русский язык XXI века. Истоки и перспективы*. Pod red. G. Mańkowskiej, M. Kuratczyk, D. Muszyńskiej-Wolny, J. Wasiluk. Warszawa, s. 247–255.
- Biel Ł. (2015): *Translatoryka korpusowa*. „Rocznik Przekładoznawczy. Studia nad teorią, praktyką i dydaktyką przekładu” nr 10, s. 15–40.
- Fung P., McKeown K. (1997): *Finding Terminology Translations from Non-Parallel Corpora*. [In:] *Proceedings of the 5th Annual Workshop on Very Large Corpora*. Online <http://www.cs.columbia.edu/nlp/papers/1997/fung_mckeown_97.pdf> dostęp: 10.02.2017.
- Hartmann R.R.K. (1994): *The Use of Parallel Text Corpora in the Generation of Translation Equivalents for Bilingual Lexicography*. [In:] *Proceedings of the 6th EURALEX International Congress*. Eds. W. Martin, W. Meijs, M. Moerland [et al.]. Amsterdam, s. 291–297. Online <<http://euralex.org/publications/the-use-of-parallel-text-corpora-in-the-generation-of-translation-equivalents-for-bilingual-lexicography/>> dostęp: 10.02.2017.
- Hazem A., Morin E. (2016): *Efficient Data Selection for Bilingual Terminology Extraction from Comparable Corpora*. [In:] *Proceedings of Coling 2016, the 26th International Conference on Computational Linguistics: Technical Papers*. Osaka, s. 3401–3411. Online <<https://pdfs.semanticscholar.org/73e9/5a591378bdea4b23de15a8ab2d909a302ec4.pdf>> dostęp: 10.02.2017.
- Hebal-Jeziarska M. (2013): *Podstawowe zasady korzystania z korpusów przy badaniu języka*. [W:] *Na tropach korpusów. W poszukiwaniu optymalnych zbiorów tekstów*. Pod red. W. Chlebdy. Opole, s. 17–30.

- Koehn P., Knight K. (2002): *Learning a Translation Lexicon from Monolingual Corpora*. [In:] *Unsupervised Lexical Acquisition: Proceedings of the Workshop of the ACL Special Interests Group on the Lexicon (Siglex)*. Philadelphia, s. 9–16. Online <<http://www.aclweb.org/anthology/W02-0902.pdf>> dostęp: 10.02.2017.
- Kozdra M. (2017). *Dobór haseł w słownikach ogólnych rosyjsko-polskich i polsko-rosyjskich*. [W:] *Wokół 300 tysięcy polskich słów. Wstęp do hasłownikologii*. Pod red. J. Wawrzyńczyka, P. Wierzchonia. Warszawa, s. 205–221.
- Mędelska J., Wawrzyńczyk J. (1992): *Między oryginałem a przekładem. Rzecz o słownikach dwujęzycznych*. Kielce.
- Miodunka W. (1989): *Podstawy leksykologii i leksykografii*. Warszawa.
- Morin E., Daille B., Takeuchi K., Kageura K. (2007): *Bilingual Terminology Mining – Using Brain, not brawn comparable corpora*. [In:] *Proceedings of the 45th Annual Meeting of the Association for Computational Linguistics*. Prague, s. 664–671. Online <<http://mt-archive.info/ACL-2007-Morin.pdf>> dostęp: 10.02.2017.
- Morin E., Daille B. (2008): *Effective Compositional Model for Lexical Alignment*. [In:] *Third International Joint Conference on Natural Language Processing. 1*. Hyderabad, India, s. 95–102. Online <<https://hal.archives-ouvertes.fr/hal-00403643/document>> dostęp: 10.02.2017.
- Rapp R. (1995): *Identifying Word Translations in Non-Parallel Texts*. [In:] *Proceedings of the 33rd Annual Meeting of the Association for Computational Linguistics*. Cambridge, Massachusetts, s. 320–322. Online <<http://www.aclweb.org/anthology/P95-1050>> dostęp: 10.02.2017.
- Wawrzyńczyk J. (1984): *Przekłady w leksykografii polsko-rosyjskiej a słownictwo jednojęzyczne*. „Polonica” X, s. 225–233.
- Wawrzyńczyk J. (1991): *Nad nowym wydaniem „Wielkiego słownika polsko-rosyjskiego”*, „Przegląd Rusycystyczny” z. 1–2, s. 47–51.
- Zgusta L. (in cooperation with V. Černý i.a.) (1971): *Manual of Lexicography (Janua Linguarum. Series Maior 39)*. Prague, The Hague–Paris.
- Апресян Ю.Д. (1995): *Избранные труды*. Том II. *Интегральное описание языка и системная лексикография*. Москва.
- Добровольский Д.О. (2015): *Корпусы текстов и двуязычная фразеография*. Вестник НГПУ. №5 (27), s. 23–37. Online <<http://cyberleninka.ru/article/n/korpusy-tekstov-i-dvuyazychnaya-frazeografiya>> dostęp: 10.02.2017.
- Кульпина В., Татаринов В. (2017). *Вопросы формирования словника словарей разных типов на лексикографических конференциях*. [W:] *Wokół 300 tysięcy polskich słów. Wstęp do hasłownikologii*. Pod red. J. Wawrzyńczyka, P. Wierzchonia. Warszawa, s. 229–254.
- Реформатский А.А. (1996 (1967)): *Введение в языковедение*. Под ред. В.А. Виноградова. Москва.
- Щерба Л.В. (1974): *Опыт общей теории лексикографии*. [В кн.] *Языковая система и речевая деятельность*. Ред. Л.Р. Зиндер, М.И. Матусевич. Ленинград. Online <http://elib.gnpbu.ru/text/scherba_yazykovaya-sistema--deyatelnost_1974/go,266;fs,1/?book> dostęp: 10.02.2017.

Źródła internetowe

- Approval – *Adaptation, Perception and Reception of Verbal Loans*. Online <<http://portal.uw.edu.pl/web/approval/>>
- MSZ Polski – *Ministerstwo Spraw Zagranicznych Rzeczypospolitej Polskiej*. Online <<http://www.msz.gov.pl>>
- NKJP – *Narodowy Korpus Języka Polskiego*. Online <<http://nkjp.pl>>
- NKJR – *Национальный корпус русского языка*. Online <<http://ruscorpora.ru>>
- Polsko-rosyjski i rosyjsko-polski korpus równoległy*. Online <<http://pol-ros.polon.uw.edu.pl/>>

Prez. – *Oficjalna strona Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej*. Online <<http://www.prezydent.pl>>
Кремль – *Президент России*. Online <<http://kremlin.ru>>
МИД – *Министерство иностранных дел Российской Федерации*. Online <<http://www.mid.ru>>

Summary

The article deals with the meaning of the concepts of *взаимодействие*, *сотрудничество* and *współdziałanie* ‘collaboration’, *współpraca* ‘cooperation’ in the context of translation and lexicographic description. The author compares the definitions of these words from monolingual lexicographic sources (mainly published in the 20th century), as well as their equivalents from bilingual dictionaries. The major part of the article is constituted by the analysis of the data from texts related to diplomacy and foreign policy. The author comes to the conclusion that in the Russian texts the lexeme *взаимодействие* (*współdziałanie* ‘collaboration’) becomes similar to the lexeme *сотрудничество* (*współpraca* ‘cooperation’), even though the Russian lexicography to date has not treated them as words of similar meaning. This conclusion enables the author to propose an additional equivalent to the word *взаимодействие*. The crucial role in its interpretation is played by the context of use, as well as the presence of the word *сотрудничество* in the same text. The article concludes with the reflections on the significance of translational lexicography for improving monolingual lexicography.